

лючення договорів. Проаналізовані наступні етапи проведення конкурсу на право заключення договору: підготовчий етап (собственно к процедурі конкурсу цей етап не відноситься, але розглядається, оскільки на цьому етапі формуються завдання, цілі конкурсу, їх предмет, вид і форма конкурсу); оголошення про конкурс; прийняття конкурсних пропозицій (заявок); оцінка заявок і визначення переможця; винесення рішення про результати конкурсу — складання протоколу про результати конкурсу; повідомлення учасників конкурсу про результатах конкурсу.

Ключові слова: заключення договору, торги, конкурс, процедура конкурсу.

Summary

Varavko A. Y. Civil Law Regulation of the Tenders for the Right to Conclude a Contract. — Article.

The article is dedicated to examination the procedure of conducting tenders as a way to conclude contracts. The next stages of conducting tenders for the right to conclude a contract are analyzed: preparatory stage (actually, this stage doesn't relate to the tender procedure itself, but it is being considered as purposes, aims of the tender, its subject and type are formed during this stage); announcement for the tenders; receiving for bids (applications); valuing the applications and determining the winner; making the decision on the results of the tender — drawing up the protocol on the results of the tender; communicating to the parties of the tender its results.

Keywords: concluding a contract, tenders, bidding, tender procedure.

УДК 347.764:347.415

Я. В. Головачов

ЦІЛІ ЗАСТОСУВАННЯ СУБРОГАЦІЇ У СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

З переходом України до ринкових відносин інтерес теорії й законодавства до конструкцій суброгації збільшується. Суброгація є невід'ємним елементом страхової діяльності. Завдяки їй страховик має можливість компенсувати частину своїх витрат, зв'язаних зі страховою виплатою, покладаючи їх на особу, відповідальну за настання страхової події (на третю особу).

Суброгація — новий термінологічний, але присутній при колишніх правопорядках правовий механізм. Безліч виникаючих питань обумовлюють необхідність серйозного теоретичного осмислення, оскільки їхнє рішення на основі вирішення питання щодо правової природи виникаючих у зв'язку зі страховою виплатою відносин може зняти багато практичних проблем. Можна припустити, що з розвитком ринкових відносин практика прийде до більше широкого використання суброгації, що спричинить необхідність її детального правового регулювання.

До цієї теми спеціально чи побічно звертались: В. А. Белов, М. І. Брагинський, Д. М. Генкин, Є. Годеме, С. Дедиков, О. В. Дзера, О. Є. Йоффе, О. Кот, О. О. Красавчиков, О. Ломидзе, Г. К. Матвеев, І. Б. Новицький, І. А. Покровський, В. І. Серебровський, Ю. Б. Фогельсон, Є. О. Харитонов, А. В. Чебунин, Я. М. Шевченко та ін.

Метою цієї статті є визначення значення та мети застосування механізму суброгації у страхових відносинах.

Актуальним уявляється саме питання про необхідність суброгації. Серед правознавців даний процес дотепер є спірним, оскільки деякі висловлюють припущення, що страховик завдяки суброгації здійснює свою діяльність «без підприємницького ризику».

Як відомо, роль страхування у відшкодуванні збитків і фінансовому забезпеченні при заподіянні шкоди життя й здоров'ю висока. Але це висвітлює значення страхування для потерпілого (страхувальника). Воно, безумовно, першорядно, але важливо й те, що страховий захист у силу відшкодування шкоди страховиком може деякою мірою «розслабити» заподіювача шкоди. Основна мета страхування — відновлювати майнову сферу страхувальника (вигодонабувача), але бажано, щоб воно адекватно впливало й у зворотному напрямку — на майнову сферу заподіювача шкоди. Такий вплив можливий як у страхуванні майна, де особа, відповідальна за шкоду, не є суб'єктом страхового зобов'язання, так і в страхуванні відповідальності, де відповідальною за шкоду особою є сам страхувальник. У іншому випадку можуть бути обґрунтовані побоювання, пов'язані з можливою безтурботністю й безвідповідальністю потенційних відповідачів, що сподіваються на вигоди страхування.

Ціль страхування — це захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб. Але незважаючи на це, для того, щоб належним чином доповнити інститут цивільно-правової відповідальності, механізм страхування повинен мати у своєму арсеналі засіб, здатний або самостійно реагувати на неправомірні діяння винуватців страхових випадків, або забезпечуючий перехід до самої цивільно-правової відповідальності як універсального механізму «майнового виховання». Ця обставина й обґрунтовує необхідність існування в страхових відносинах механізму суброгації [1, 91], передбаченого в ст. 993 ЦК України.

Суброгація — один із правових засобів, що стосовно до страхування покликано служити реалізації принципів невідворотності відповідальності й повноти відшкодування шкоди. Адже страхувальник (вигодонабувач), одержавши належне йому страхове відшкодування, що у багатьох випадках повністю покриває понесені ним збитки, втрачає інтерес до подальшого стягнення. В результаті заподіювач шкоди може уникнути відповідальності, оскільки вимогу до нього при відсутності суброгації вправі був би пред'явити тільки страхувальник (вигодонабувач). Страховик же при таких обставинах змушений робити виплату відшкодування, що при відсутності договору страхування могло б бути стягнене із заподіювача шкоди. І тільки суброгація забезпечує стягнення з заподіювача шкоди збитків, полегшуючи при цьому тягар, що лежить на страховику.

Суброгація — інститут, що захищає інтереси й страхувальника, і страховика, оскільки перший не тільки одержує відшкодування, але й звільняється від турбот, пов'язаних із процедурою улагоджування своїх взаємин з особою, відповідальною за заподіяння шкоди, а другий — зберігає таким способом страхові резерви, призначені для виплат тим же страхувальникам.

Страховик здійснює страхову виплату страхувальникові (вигодонабувачу). Після цього до страховика, у силу ст. 993 ЦК України, у межах виплаченої

суми переходить право страхувальника (вигодонабувача), що він мав до особи, відповідальної за збитки. У зв'язку з реалізацією механізму суброгації виникає система відносин між трьома суб'єктами:

- 1) страховик;
- 2) особа, відповідальна за збитки;
- 3) страхувальник (вигодонабувач).

Для кожного із зазначених суб'єктів суброгація має різні значення. У відношенні кожного з них реалізуються різні цілі суброгації. Для страховика суброгація становить безумовний інтерес, оскільки забезпечує повернення виплачених сум [1, 91].

Щодо особи, відповідальної за збитки, суброгація проявляє свою мету «покарання» або «виховання» цієї особи, називану багатьма авторами по суті ключовою метою суброгації. Таким чином, суброгація частково згладжує «слабкість» страхування в питанні стимулювання майбутнього відповідального поведіння особи, відповідальної за збитки.

Це відбивається, наприклад, у формулюванні поняття «суброгація» як «один із правових засобів, що стосовно до страхування покликано служити реалізації принципу невідворотності відповідальності й повноти відшкодування шкоди» [2, 526].

Ю. Б. Фогельсон, крім того, обґрунтовує необхідність суброгації вимогою справедливості [3, 84].

У літературі також указувалось, що «відповідно до закону збитки, заподіяні правопорушенням, ким би вони не були відшкодовані потерпілому, повинні в остаточному підсумку відбитися на майновій сфері правопорушника. Тому відшкодування подібних збитків страховиком і відбувається «в обмін» на право страхувальника, що забезпечує їхнє відшкодування» [4, 129].

Щодо страхувальника (вигодонабувача), що одержав страхову виплату, значення набуває також мета — «стримування страхувальника».

На думку М. І. Брагинського, суброгація серед іншого виражає існуючу в основі майнового страхування вимогу: не допустити перетворення страхування в джерело безпідставного збагачення. Таке перетворення відбудеться, зокрема, якщо страхувальник при загибелі або ушкодженні застрахованого майна зможе одержати суму, рівну понесеним їм збиткам, двічі: від того, чиї дії послужили причиною настання страхового випадку, і від свого контрагента за договором страхування — страховика [5, 150].

От чому саме суброгація являє собою оптимальний спосіб рішення виниклої проблеми. Завдяки передбаченому нею переходу прав виявляються вдоволеніми інтереси всіх трьох учасників відповідних відносин. Так, страхувальникові тим самим гарантується відшкодування страховиком заподіяних збитків. Потреба в такій гарантії визначається тим, що заподіювач шкоди далеко не завжди має реальну можливість відшкодувати страхувальникові виниклі в того збитки. Заподіювачу прийдеться відшкодувати нанесену ним шкоду, але тільки однократно: або потерпілому-страхувальникові, або страховикові, що замінив страхувальника в деліктному зобов'язанні. Нарешті, завдяки суброгації стра-

ховик одержує можливість компенсувати все те, що виплатив страхувальникові [6, 581].

Таким чином, стосовно до кожного із суб'єктів, що беруть участь у процесі суброгації, проявляється та або інша специфічна її мета. У першому випадку (для страховика) — це спосіб зниження збитковості діяльності. У другому випадку (щодо відповідального за настання страхового випадку особи) — це дисциплінуючий, виховний ефект суброгації. І, нарешті, для того, хто одержав від страховика страхову виплату, суброгація виступає перешкодою його безпідставному збагаченню. Аналізуючи відповідні точки зору, що стосуються суброгації, можна дійти висновку, що більшу вагу має друга мета — покарання заподіювача шкоди. Це не випадково, тому що перша із цілей розцінюється як додаткова можливість страховика, що є, при тім, що ризикує підприємцем [1, 129].

Іноді вважається, що перевагою суброгації є те, що страховик, одержавши можливість компенсувати виплачене ним страхувальникам відшкодування за рахунок заподіювача шкоди, буде зменшувати розмір страхових премій. Але у дійсності страховик при обчисленні премії ґрунтується не на можливості пред'явлення вимоги до винуватця збитку, а на зовсім інших міркуваннях (тариф обчислюється за розміром й ступенем небезпеки), причому це обчислення здійснюється ним взагалі незалежно від можливості скористатися правом зворотної вимоги, тому що в масі випадків залишається невідомим, чи відбудеться страховий випадок з вини третіх осіб або буде викликаний випадковими або необачними діями самого страхувальника (пожежа). Не може бути виправдане це право ще й тому, що за прийнятий на себе ризик страховик уже одержав винагороду (премію). Пред'являючи ж вимогу до винуватця збитку, страховик може одержати (включаючи отримані їм премії) навіть більш того, ніж він сам сплатив страхувальникові [7, 548].

Тому ціна страхової послуги залежить не від можливості або неможливості застосувати суброгацію, а від теорії імовірності, тому страховик і без суброгації при об'єктивному, правильно розрахованому тарифі (страхової премії) повинен залишитися «у плюсі». Третя ж ціль — скоріше додаткова, тому що одержати подвійне відшкодування: одне від страховика й інше від заподіювача шкоди, неможливо й без суброгації в силу загального правила страхування. Воно полягає в тому, що майнове страхування не може використатися як спосіб отримання додаткового доходу. Воно покликано відшкодувати збитки, тому страхувальникові нема чого буде пред'являти заподіювачу шкоди після того, як страховик уже зробить йому виплату. Звідси, більше, якщо можна сказати, «концептуальне» значення суброгації, як для інституту страхування, так і для цивільного права в цілому притаманна друга вищезгадана її мета [1, 548].

Цю обставину також підкреслював М. І. Кулагін, досліджуючи основні цивільно-правові інститути західних країн. Він пише про дезінтеграцію цивільної відповідальності. Цей процес насамперед проявляється в тому, що замість єдиного правового зв'язку між заподіювачем шкоди й потерпілим, за допомо-

гою якої досягалися одночасно й мети компенсації, і завдання покарання порушника, а також реалізовувалася превентивна функція, зазначені завдання вирішуються за допомогою використання декількох правових механізмів, інститутів. Зокрема, компенсаційна функція здійснюється за допомогою інституту страхування. Страхування в певних умовах є найбільш оптимальним засобом відшкодування заподіяного збитку. Але страхування не в змозі виконати каральну функцію, а отже, і превентивне завдання. Тому страхування доповнюється можливістю стягнення збитку, відшкодованого третій особі страховиком зі страхувальника, винного в його настанні, за допомогою заяви до останнього регресної вимоги. Розвиток страхування громадянської відповідальності супроводжується дуже часто не заміною цивільно-правової відповідальності цілком інститутом страхування, а, по суті, відродженням майнової винної відповідальності, але вже на етапі розгляду регресних вимог страховика до страхувальника [8, 123]. Автор пише про регресну вимогу, а не про суброгацію, що властиве погляду вчених того періоду на юридичну природу переходу прав у відповідних відносинах.

Тому значення роботи зі здійснення прав вимоги, отриманих страховою організацією в порядку суброгації, і її вплив на кінцевий фінансовий результат страхової компанії важко переоцінити. Ефективна діяльність у цьому напрямку стає істотним фактором, що підвищує рентабельність майнових видів страхування, і відповідним чином сприяє зміцненню фінансової стійкості страхової організації.

Повна реалізація права вимоги, що перешли до страховика в порядку суброгації, підвищує ліквідність активів страхової компанії, зменшує фактичну збитковість страхового портфеля за майновими видами страхування. Своєчасна й повна реалізація прав вимоги, отриманих страховиками в порядку суброгації, позитивно позначається на діловій репутації страхової компанії, тому що свідчить про професіоналізм її співробітників, забезпечує залучення до цивільно-правової відповідальності винних осіб і сприяє реалізації принципів справедливості й неминучості покарання. З іншого боку, суброгаційна заборгованість за своєю природою є дебіторською заборгованістю. Страхового відшкодування, що перейшло до страховика після виплати, але не реалізоване, право вимоги збільшує дебіторську заборгованість страхової компанії. Рівень дебіторської заборгованості впливає на структуру страхових резервів. Нарахована, але не повернута дебіторська заборгованість збільшує для страхових компаній суму податку на прибуток. Для більшості страхових компаній відсоток реалізації виявленого суброгаційного права звичайно варіюється в діапазоні всього 20–50 відсотків [9, 293].

У відповідності до ст. 993 ЦК України до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки.

Таким чином, можливість суброгації законодавцем передбачена, як слідує зі змісту наведеної норми, тільки для договорів майнового страхування.

Література

1. Чебунин А. В. Теоретические и практические вопросы суброгации в страховых отношениях // Сибирский юридический вестник. — 2001. — № 4. — С. 64–74.
2. Гражданское право : учебник. Ч. II / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — М., 1997.
3. Фогельсон Ю. Б. Введение в страховое право / Ю. Б. Фогельсон. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2001.
4. Мусин В. А. Суброгация в советском гражданском праве // Советское государство и право. — 1976. — № 7.
5. Брагинский М. И. Договор страхования / М. И. Брагинский. — М. : Статут, 2000.
6. Брагинский М. И. Договорное право. Кн. 3. Договоры о выполнении работ и оказании услуг / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — М. : Статут, 2002. — С. 581.
7. Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В. И. Серебровский. — М. : Статут, 1997. — (Серия «Классика российской цивилистики»).
8. Кулагин М. И. Избранные труды по акционерному и торговому праву / М. И. Кулагин. — 2-е изд., испр. — М. : Статут, 2004.
9. Дедиков С. В. Суброгация: практика реализации в страховой компании : метод. пособие / С. В. Дедиков. — М. : Изд. дом «Регламент», 2009.

Анотація

Головачов Я. В. Цілі застосування суброгації у страхових правовідносинах. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду значення та мети застосування механізму суброгації у страхових відносинах. Зроблено висновок, що стосовно до кожного із суб'єктів, що беруть участь у механізмі суброгації, проявляється та або інша специфічна її мета. У першому випадку (для страховика) — це спосіб зниження збитковості діяльності. У другому випадку (щодо відповідального за настання страхового випадку особи) — це дисциплінуючий, виховний ефект суброгації. А для того, хто одержав від страховика страхову виплату, суброгація виступає перешкодою його безпідставному збагаченню.

Ключові слова: страхування, суброгація, заміна кредитора у зобов'язанні.

Аннотация

Головачов Я. В. Цели применения суброгации в страховом правоотношении. — Статья.

Статья посвящена рассмотрению значения и цели применения механизма суброгации в страховых отношениях. Сделан вывод, что относительно каждого из субъектов, которые принимают участие в механизме суброгации, проявляется та или другая специфическая ее цель. В первом случае (для страховщика) — это способ снижения убыточности деятельности. Во втором случае (относительно ответственного за наступление страхового случая лица) — это дисциплинирующий, воспитательный эффект суброгации. А для того, кто получил от страховщика страховую выплату, суброгация выступает препятствием его безосновательному обогащению.

Ключевые слова: страхование, суброгация, замена кредитора в обязательстве.

Summary

Golovachov Y. V. The Aims of Application of the Subrogation in Insurance Legal Relations. — Article.

The article is dedicated to examination the significance and purpose of application of the subrogation in insurance relationships. It is concluded that concerning every subject of subrogation there appear some special aims. In the first case (for the insurer) — it is a way to reduce the losses of his business. In the second case (concerning the liability for occurrence of contingency) — there is disciplining, educational effect of subrogation. For the one who received insurance indemnity from the insurer subrogation becomes an obstacle to his unreasonable enrichment.

Keywords: insurance, subrogation, replacement of the creditor in the obligation.